

Kaip P. Tillichas atsako į pamatinį ontologijos klausimą

Tomas Kačerauskas

Vilniaus universitetas

Filosofijos fakultetas

Didlaukio g. 47,

LT-2057 Vilnius, faks. (370-2) 76 18 90

P. Tillichas – žymus krikščionių teologas, įtakingas XX amžiaus religinės filosofijos mąstytojas. Protestantiška jo minties kryptis neturėtų būti kliūtis aptarti šio universalios mąstytojo filosofinę teologiją ir Lietuvoje.

Tillichas gimė 1896 m. rugpjūčio 20 d. Prūsijoje (dabar – Lenkija). Mokėsi Karaliaučiaus ir Berlyno gimnazijose, studijavo Berlyno, Tiubingeno ir Halės universitetuose teologiją. 1912 m. tapęs liuteronų pastoriumi, dvejus metus dirbo Berlyne. Prasidėjus 1-ajam pasauliniam karui, savanoriu įstojo į armiją ir buvo paskirtas kapelionu. Metai, praleisti fronte, tampa jo dvasinio perversmo periodu. Mirties akivaizda priverčia jį permąstyti savo tikėjimą ir pasaulėžiūrą. Taip gimsta *kairos* terminas, kurį vėliau filosofas išskleidžia savo veikaluose. Po karo Tillichas gauna privatdocento vietą Berlyno universitete, vėliau profesoriauja Drezdeno technologiniame institute ir Frankfurto universitete. 1933 m., atėjęs Hitleriui į valdžią, jau pagarsėjęs filosofijos profesorius emigruoja į JAV. Ten dėsto Niujorko aukštojoje teologijos mokykloje, vėliau (1955–1962) – Harvardo universitete. P. Tillichas mirė 1965 m., prieš mirtį pelnęs gyvo klasiko šlovę.

Svarbiausi Vokietijos periodo veikalai – „Nūdienos religinė situacija“, „Pateisinimas ir abejonė“. JAV parašyti (anglų kalba) dar-

bai „Drąsa būti“ ir ypač 3-jų tomų „Sisteminė teologija“ yra jo visų filosofinių ir teologinių apmąstymų apibendrinimas.

„Sisteminė teologija“ savo užmoju ir, manau, poveikiu lygintina su šv. Tomo Akviničio sistema. Čia mąstytojas, visas kultūros sritis sistemindamas krikščioniškojoje teologijoje, siekia sutaikyti tradiciją ir naujybę (*kairos*), neoortodoksiją ir liberalizmą, skirtį ir vienį.

Neįstengdamas apžvelgti visų Tillichui rūpimų klausimų, šiame rašinyje, nagrinėdamas tik vieną filosofinę (ontologinę) problemą, noriu atskleisti šio didžiojo filosofijos ir teologijos sistemintojo užmojų.

Koks yra pamatinis ontologijos klausimas? Tradicinė šio klausimo formuluotė tokia: kodėl yra kažkas, o ne niekas? Iš jos aišku, kad: 1) klausia žmogus (subjektas); 2) subjektas klausia apie objektą, net jei tas objektas yra jis pats; ir 3) yra būties galimybė nebūti, kitaip sakant, yra niekio galimybė. Tillichas klausimą formuluoja taip: žmogus, suprasdamas šią padėtį, yra susirūpinęs savo būties netvirtumu (*lack of necessity of his being*). Jis gali nebūti! Tad kodėl jis yra? Ir kodėl jis vis būna? Čia nėra racionalaus (*reasonable*) atsakymo (14, 196). Taigi ontologinė struktūra tokia: 1) subjektas, 2) objektas ir 3) santykis tarp jų. Taip onto-

loginis Tillichio klausimas „kas yra būtis sau“ (*being itself*) (14, 163) virsta gnoseologiniu: kaip subjektas pažįsta objektą (kitybės, savęs ar Dievo pavidalu), nes jų dviejų santykis yra pažinimas jusliniu ar nejusliniu (racionaliui) pavidalu. Tačiau kaip tik gnoseologijos (pažinimo teorijos) šioje teologijoje rasime mažiausiai. Čia reikšmingas paskutinis minėtos citatos sakiny: „nėra racionalaus atsakymo“ (pabraukta – *T. K.*). Vadinasi, subjekto ir objekto skirtį Tillichas sutauko kitokiom, neracionaliom struktūrom. Šio darbo pirmojoje dalyje panagrinėsiu teologo racionalias priemones arba sąvokų poras: subjekto ir objekto, tiesos ir melo, būties ir nieko. Antrojoje – iracionalias (religinio jausmo, apreiškimo ir simbolio) struktūras, kurios turėjo suvienyti subjektą ir objektą, nors Tillichio, teologo, pagrindinis rūpestis nėra subjekto ir objekto skirties bei vienio problema. Darbe remsiuosi Tillichio „Sisteminės teologijos“ 1-uoju tomu.

I. Skirtis

Kaip teologas ir filosofas Tillichas negali išvengti sąvokinio mąstymo. Kitaip jis būtų beletristas, mistikas arba pranašas. Kokią vietą šioje teologijoje užima suvokimas? Kokiam suvokimui mąstytojas teikia pirmenybę?

Nagrinėdamas suvokimą (*reason*), Tillichas išskiria jo techninę ir ontologinę atmainas. Jeigu apskritai „suvokimas yra proto struktūra, kuria apimama ir pakeičiama (*enables the mind to grasp and to transform*) realybė“ (14, 72), tai techninis suvokimas „teikia priemones priimti „kažin kokias“ apraiškas“ (*determines the means while accepting the ends from „somewhere else“*, 14, 73). Tokio suvokimo pavyzdys – logika. Aristotelio forma, Spinozos substancija, Leibnizo monada, Schopenhauerio pasaulis – šio loginio suvokimo reprezentantai. Visi jie iš-

reiškia objektą arba kitybę, Platono pavadintą $\alpha\lambda\lambda\omicron$ (12). Techninio suvokimo suabsolutinimo išdava – pozityvizmas ir jo atmainos: struktūralizmas, analitinė ir psichanalitinė filosofijos. Pozityvizmo rūpesčiu tampa žmonijos minties etapų istorinė klasifikacija (Comte) ir mokslo metodų pagrindimas (Carnap). Struktūralizmo uždaviniai tampa kalbos (Sausure) ar visuomenės (Levi Strauss) elementų grupavimas į opozicijas. Analitikams kalba (Wittgenstein) ar net menas rūpi kaip logikos sistemos, psichanalitikams psichika – kaip mechanizmas (Freud). Tai techninio suvokimo perversijos, kurias ryžtingai atmeta Tillichas. „Techninis suvokimas, nors ir tobulas (*refined*) loginiu ar metodologiniu atžvilgiu, nužmogina žmogų, jei jis atskirtas nuo ontologinio suvokimo“ (14, 73). Logika be ontologijos tampa „galimų santykių žaidimu“ (14, 187). Šis žaidimas galiausiai atveda arba prie objekto (Berclay), arba prie subjekto¹ nepaisymo. Štai kodėl formai reikalinga meilė, pasauliui – valia, substancija įgauna dieviškumą, o monada – vitališkumą. Poliškumas – metafizikos bruožas. Šia prasme Tillichas, teigiantis dviejopą suvokimą, yra metafizikos tradicijos tęsėjas. Tačiau tai transformuota metafizika. Tai matysime iš subjekto ir objekto skirties, kuri čia nebetradicinė.

Ontologinė subjekto ir objekto struktūra suponuoja klausiamąjį objektą. Kaip klausiamasis reiškiasi klausiančiajam? Kiek jis tikras ir kiek tikras pats subjektas? Objektu gali būti: 1) pasaulis, 2) kitas asmuo, 3) individas pats sau. Pirmuoju atveju šnekėtume apie mokslą, antruoju – apie etiką, trečiuoju – apie egzistenciją. Pažinimas apima ne tik mokslo metodologiją ar socialinius santykius. Jeigu taip būtų, gnoseologija ne-

¹ Derrida „Diseminacijoje“ prasmė tampa keliaujančia sėkla be sėjėjo.

peržengtų techninio suvokimo. Tillichio teigimu, „pamatinė būties struktūra ir visi jos sandai bei egzistencijos sąlygos praranda savo prasmę ir tiesą, jei jos matomos kaip objektai tarp objektų“ (3, 67). Taigi individas sau nėra objektas, bent jau lygiavertis gamtos objektams. Struktūralistiniai (ženklų sistemos), analitiniai (empirinis prasmės kriterijus), psichoanalitiniai (sąmonės ir pasąmonės struktūros) metodai čia arba negalioja, arba nepakankami. Negana to, individas „negali įveikti kito asmens nesugriaudamas jo kaip asmens. Individas save randa šioje priešpriešoje“ (14, 137). Palyginkime su M. Heideggeriu: „niekada nėra tiesiogiai duotas izoliuotas „aš“ be kitų“ (3, 66). Kitas asmuo reikalingas individo saviraiškai, jo egzistencijai. Vadinasi, individas nei kaip pats, nei kaip kitas negali būti daiktu ar objektu, kurie yra techninio suvokimo kompetencijoje. Todėl individo ir kito asmens santykius čia apibūdina etika kantiškąja prasme, o ne psichologija kontiškąja ar sociologija diurkheimiškąja prasme. „Žmogus (...) yra tikslas pats savaimė, tai yra, niekad niekieno (...) negali būti panaudotas tik kaip priemonė, kartu nebūdamas ir tikslas“ (7, 155), – sako I. Kantas. Tad ir individo su savimi, ir individo su kitu asmeniu santykiai Tillichui – ontologiniai. Koks individo ir pasaulio santykis? Mąstytojo teigimu, „žinojimas yra vienio (*union*) forma. Kiekviename pažinimo akte pažįstantysis ir pažįstamasis suvienyti (*united*), skirtis (*gap*) tarp subjekto ir objekto peržengta (14, 94). Heideggerio žodžiais, „neegzistuoja“ ir nėra duotas grynas subjektas be pasaulio (3, 18). Galiausiai, pasak E. Husserlio, „viskas, už ką mes atsakome (*einstehen*) – (...) įvairūs suvokimo (*Vorstellung*) būdai, kuriais aiškiai įsisąmoniname vienus ir kitus daiktus – mums akivaizdžiai laiduota (*ist durch Evidenz verbuergt*). Ir šis akivaizdumas drauge

su aiškumu glūdi mūsų suvokime (*Vorstellung*) (6, 108). Taigi visi trys – Tillichas, Heideggeris ir Husserlis – teigia subjekto ir objekto vienį pažinime. Pasaulis, kurį žmogus bando įveikti techniniu suvokimu (mokslas), tesireiškia jam tiek, kiek yra akivaizdus. Jei gu Newtono mechanika tenkina naujųjų laikų, o Einsteino reliatyvumo teorija – XX amžiaus mokslininką, jų vaizdiniai² skirtingi. Nėra pagrindo manyti, kad pasauliai skirtingi, jie tesireiškia kitaip. Anot Mickūno, „nėra tokio dalyko kaip savyje uždara sąmonė. Sąmonė visuomet nukreipta į objektą (11, 51). Šis sąmonės intencionalumas arba subjekto ir objekto vienis Husserlį, Heideggerį ir Tillichą pastato į vieną fenomenologų gretą. Taip trys vokiečių mąstytojai reviduoja metafiziką.

Kaip subjektas savo pažįstančiąją sąmonę suaugęs su objektu, taip neišskiriamos laisvė ir dalia. Oponuodamas voliuntaristams, Tillichas teigia: „laisvė yra ne funkcijos („valios“), o žmogaus, tai yra būties, kuri ne daiktas, bet savastis sau (*complete self*) ir protingas asmuo (pabraukta – T. K., 14, 183). Pirmoji šio teiginio dalis gali būti priskirta J. Locke'ui (10), antroji žymi kitą, neempirinę tradiciją. Tačiau laisvė tėra vienas polius, kurio stiprinimas skatintų rasti savigalę. Skirtingai nuo deterministų³ (Hegelio ar Marxo), Tillichui laisvę sąlygoja ne būtinybė, o dalia. Kas yra dalia? Ar tai laisvės priešingybė (skirtis)? Ar žmogus ją valdo? Kiek žmogus laisvas, jeigu jo būtis dali (nulemta)? Tillichio žodžiais, žmogus turi galimybę priimti savo dalią (*fate*) arba prieš ją sukilti (*revalting*). (...) Kas turi šį pasirinkimą, turi dalią. Tai turėti reiškia būti laisvam

² T. Kuhnas vartoja „mokslinės paradigmos“ terminą (9).

³ Ši žodį vartojau siaurąja prasme: būtinybės priešstatymas laisvei.

(14, 136). Taigi dalia nėra lemtis, kai žmogus praranda bet kokią galimybę pakreipti savo likimą. Priešingai, dalia reiškia **kurti** savo likimą. Dalia ir laisvė – du savasties sau poliai. Tačiau pati savastis sau nedali, nes protingas asmuo⁴ pats renkasi. Heideggerio žodžiais, „egzistentiška čia būtis (*Dasein*) kaip leidimasis į sąlytį su esiniu ir kaip esinio būties išlaisvinimas žmogų išlaisvina jo „laisvei“ tuo būdu, kad apskritai jam pirmąkart atveria pasirinkimo galimybę (esinį) ir uždeda būtinybės (esinio) našlą“ (pabraukta – *T. K.*, 5, 301). Nenagrinėdamas „čia būties“ ir „esinio“ sąvokų, noriu pastebėti, kad Heideggeriui, kaip ir Tillichui, laisvė: 1) neatsiejama nuo būties (egzistentiška) ir 2) reiškiasi kaip pasirinkimas. Vadinasi, laisvės bei dalios, kaip ir subjekto bei objekto, skirtis čia nėra poliška, kaip tradicinėje metafizikoje. Savastis sau nedaloma į laisvę ir dalį, subjektą ir objektą, ji išlieka vieninga. Tai – ne empirinė plačiausiaja prasme (pozityvistinė, analitinė), bet ir ne metafizinė pozicija. Tillichas ir Heideggeris kuria naująją metafiziką.

Kita pažįstanciojo ir sprendžiančiojo subjekto skirtis – tiesos ir melo. Pradedant Sokratu, tiesioieška buvo bene svarbiausias metafizikos rūpestis. Kas yra tiesa Tillichui? Kokie jos kriterijai arba kas tiesą skiria nuo melo? Tiesos ir melo skirtis neišvengiamai lydi: 1) sprendimą ir 2) verbalinį mąstymą. Verifikuojami sprendiniai apie realybę, kuri gali būti išorinė (pasaulis ir kitas asmuo) arba vidinė, ideali (logikoje, geometrijoje, aritmetikoje) ar fizinė. Taigi tiesos ir melo skirtis – subjekto ir objekto priešstatos atmaina. Kita vertus, verifikuojami verbaliniai teiginiai⁵, nors ir ne visi. Verifikuoti simboli-

nes formas (meno, mistikos ar religijos) neišima net loginiai pozityvistai.⁶ Tad tiesos klausimas neatsiejamas nuo realybės klausimo. Realybė, pasak Tillichio, „savaiame yra tai, kas ji yra (*what it is*), nei tiesa, nei melas“ (14, 101). Sprendimo teisingumą lemia jo atitikimas tikrąją realybę, kuri nepasiekiamą. Čia galima atsekti Kanto rūpestį: kaip sutaikyti fenomenus su noumenais? Tačiau Tillichas siekia išvengti „tikrosios realybės“. Jam labiau rūpi atrodanti (*seemingly*) realybė, kuri „nėra nereali, bet apgaulinga (*deceptive*), jeigu ji laikoma tikrai realia (14, 101). Vadinasi, tiesos kriterijus persikelia iš pažįstamojo, kurio „tikrosios realybės“ nebėra, į pažįstantįjį. Jeigu taip, tiesa atrandama kaip „taip ir ne“. Tuomet teiginiai nei teisingi, nei klaidingi? Tillichas to nesako. Žodžiai jam rūpi ne kaip teisingi ar klaidingi teiginiai, kurie yra „esminės būties“ iškreipimas (*distortion*, 14, 202). Nėgana to, jis kalba apie tai, ko žodžiai nepasako: apie tylą, „vidinį žodį“, apie paslėptį. Pasak vėlyvojo Heideggerio, „kalba šneka. Jei pasinersime į šios padėties bedugnę, neatsimušime į tuštumą. Pakilsime aukštyne. Čia atsiveria gelmė. Viena ir kita matoma iš ten, kur gyvename, ieškodami žmogaus esmės“ (4). Tiek Tillichas, tiek Heideggeris kalba apie žmogaus būties gelmę, kurią pasiekti trukdo tiesos ir melo skirtis. Todėl žodis virsta tyla arba dieviškuoju *logos*, o tiesa ir melas suauga būtyje.

Pačią būtį Tillichas suvokia taip pat dinamiskai. Neišvengiamas būties sandas – niekis, kuris pasireiškia paslėptimi, baime ir rūpesčiu. Niekis čia – „baigtinumo stigma“, „šokas, kuris sukrečia protą, jam susidūrus su niekio baime“ (14, 110). Baigtinumas suponuoja ontologinio svorio rūpestį

⁴ plg. Kanto „protinga būtybė“.

⁵ Verbaliniai plačiaja prasme: apimantys aritmetikos (skaičiai), geometrijos (figūros) ar logikos (sąvokos) ženklus.

⁶ Empirinis prasmės kriterijus čia bejėgis.

(*anxiety*), persmelkiantį „žmogaus būties vieni (the whole, 14, 193). Skirtingai nuo Platono dialektikos (12), kur niekis suvokiamas kaip būties loginis antipodas, čia niekis išreiškiamas metaforomis (bedugnė) ar kitu poetiniu arsenalu (paslėptis, baimė, rūpestis). Palyginkime jas su Kierkegaardo „gyvenimo siaubu“ ir „baisia atsakomybe“ (8). Teologijos sistemintojas, aristoteliškai nagrinėdamas subjektą ir objektą, prabilęs apie būtį (ir niekį), tampa poetu. Filosofijos žodžių arsenalas per skurdus išreikšti egzistencijos būties ir niekio – bedugnę. Tai ne tik Kierkegaardo ir Tillichio, bet Heideggerio (*Dasein*) ir net Husserlio (*Lebenswelt*) filosofinė patirtis: kur kalbama apie egzistenciją, logika baigiasi, prasideda poezija. Todėl Tillichas – ne tik ontologas, koks yra „Parmenido“ autorius, ne tik fenomenologas, koks yra „Loginių tyrinėjimų“ autorius, bet ir egzistencijos filosofas, koks yra „Baimės ir drebėjimo“ autorius.

II. Vienis

Racionaliajam protui neišvengiamai iškyla techninio ir ontologinio suvokimų, subjekto ir objekto, laisvės ir dalios, tiesos ir melo, būties ir niekio dichotomija. Šią skirtį, kuri tampa pagrindine ontologijos problema, mąstytojas bando sušvelninti fenomenologiniu ir egzistenciniu požiūriais. Vis dėlto filosofijoje ji išlieka kaip sąvokinės ir nesąvokinės kalbos, racionalaus ir iracionalaus mąstymo skirtis. Tačiau Tillichas – ne tik filosofas.

Šventumas, ekstazė ir stebuklas pirmiausia rūpi Tillichui teologui, o ne filosofui. Nes tai nėra sąvokos, kurių reikšmė logiškai apibrėžta. Šventasis tampa tokiu tik „paneigęs save prieš dieviškumą (*the divine*), kurio tarpininkas jis yra“ (14, 26). Ekstazė – būseną, kai „suvokimas (*reason*) peržengia (*is beyond*) save, tai yra subjekto objekto struktūra“ (14, 112). Panašiai stebuklas „supurto

būties paslėptimi“ (14, 117). Taigi religinė meditacija, kurią reprezentuoja šventumas, ekstazė ir stebuklas, iš esmės skiriasi nuo racionalaus suvokimo. Ja paneigiamas medituojantysis, ji „supurto“ ir peržengia jį. Tačiau meditacija nepriešinama suvokimui. Medituojantysis tampa tarpininku arba nuoroda, jo paties būtis tampa raktu į didžiąją „būties paslėptį“. Todėl meditacijoje išnyksta pažįstančiojo ir pažįstamojo, subjekto ir objekto, būties ir niekio dichotomija. Religinė meditacija sutaiko peržengdama, o ne pasisavin-dama, kaip fenomenologinis suvokimas. Ontologinė skirtis paliekama racionaliajam protui, iracionaliajam terūpi ontologinis vienis.

Kita Tillichui svarbi iracionali struktūra – meilė, kuri jam, krikščionių teologui, neat-siejama nuo išgelbėjimo ir malonės. Krikščioniškąją meilę – agapę – mąstytojas prieš-stato erosui, filijai ir *libido*, kurie tėra aistra. Kaip tokia, meilė „kintanti ir dalinė“. Agapė, priešingai, „universal; nei vienas (...) nėra atmetas, nei vienas – išskirtas. Agapė priima kitą nepaisant jo priešinimosi, ji pakenčia ir atleidžia“ (14, 280). Universalumas – dievybės bruožas. Taigi agapė – dieviškoji meilė, kuria myli žmogus. Tad čia, kaip ir meditacijoje, žmogaus rūpestis – peržengti save. Tik taip jis patirs dieviškąją malonę ir išsigelbėjimą. Meilė kaip agapė – kitas vienio reiškinys – taip pat neišreiškiamas racionaliai.

Tiek religinė meditacija, tiek agapė racionaliam protui – paradoksas. Kristus, aukodamas savo gyvybę, kuria Naująją Būtį. Ši jau nėra tik jo – savąjį kūną jis atiduoda arba *perkelia* į dieviškąją būtį, kuri agape ir meditacija pasiekiamą kiekvienam. Panašiai Saliamonas teprašo Dievo išminties, t. y. tikrosios būties, o ne jos priedų – gyvybės, tur-tų ar šlovės. Dievas jam atsako: „Kadangi (...) neprašei turty, lobia ir garbės (...), prašei gi išminties ir žinojimo (...), tai jau duota išminties ir žinojimo; bet taipgi turty ir lobia. ir garbės duosiu tau“ (pabraukta –

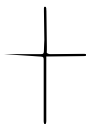
T. K., 13, 53). Kas bendro tarp Kristaus aukos ir Saliamono išminties bylos? Kai poetas rašo: „Aukšą skleidžia meilės medis / Vėsiom žemės sultimis (Golden bluent der Baum der Garden / Aus der Erde kuehlem Saft“ (16, 198), mes suvokiame, kad nėra nei meilės (originale – malonės), nei aukso medžių, nei žemės sulčių, nei sulčių virstančių aukso. Nesistebime šiais žodžių junginiais, t. y. metaforos nelaikome paradoksu. Suvokiame, kad tai – nuoroda, ir ieškome perkėlimo objekto. Krikščioniui meilės (malonės) medis – Dievas, kurio atributas – auksas, o žemė – Kristus, gimęs ir miręs (auka, malonė) žemėje. Šią aliuziją patvirtintų „Žiemos vakaro“ simbolinė pabaiga: „O ant stalo – duona, vynas (Auf der Tische Brot und Wein)“. Kaip žinome, duona ir vynas – Kristaus aukos (kūnas ir kraujas) simboliai. Nekrikščionis, aišku, ieškotų kitų referentų. Taigi tiek religinė meditacija, tiek agapė Tillichio teologijoje vertintina ne kaip paradoksas, o kaip perkėlimas, kurį išreiškia metafora (poezijoje), apreiškimas (religijoje) ir simbolis (kultūroje).

Kas yra apreiškimas Tillichui? Anglų kalbos žodis *revelation* kilęs iš lotynų *revelo* (*revelo*), reiškiančio, kaip ir vokiečių *Offenbarung* (*offen-bar*), „atidengti“, „apnuoginti“. Lietuvių kalboje tai irgi priešdėlinis (ap-reiškimas) žodis, kilęs iš „reikšti“. Taigi etimologiškai „apreiškimas“ susijęs su reiškiniu (lietuvių kalboje), atskleidimu, apnuoginiu (vokiečių kalboje), pakartotinu atidengimu (lotynų ir anglų kalbose). Priešdėlis *ap* lietuvių kalboje reiškia: 1) veiksmą, vykstantį pro ko nors šalį (plg. „apeiti“), 2) apsupimą, apdengimą iš visų pusių (plg. „apimti“ (2, 19), kitaip sakant, visuminį, pabaigtą veiksmą. Kaip toks, apreiškimas yra visuma, vienis, jam tegalioja jo vidiniai kriterijai. „Apreiškimo žinija negali trukdyti įprastajai žinijai. Lygiai taip įprastoji žinija negali trukdyti apreiškimo žinijai“ (14, 173). Taigi fakto tiesos, lydimos techninio suvoki-

mo, ir apreiškimo tiesos – visiškai skirtingos, neturinčios bendrų vertinimo kriterijų. Kita vertus, apreiškimas reiškia nuolatinį vyksmą. Jis *reiškiasi*. Tillichas sako, kad apreiškimas vyko (Kristus), vyksta (mūsų suvokimas) ir vyks (Apokalipsė). Tai perkeliantis (ne paradoksalus) veiksmas, vykstantis pro šalį. Tokio vyksmo pavyzdžiai: Kristus, atiduodantis savo gyvybę, kad gyventų žmonija; Saliamonas, teprašantis išminties, kad gautų visa kita. Tai nėra tik įprastosios žinijos peržengimas arba transcendencija. Apreiškimas vyksta kiekvienu metu. Tai pataikymas netaikant (tokia yra metafora). Nei „aukso medžių“, nei „meilės medžių“ nėra, tačiau suvokiančiajam yra Dievas, kurio atributai – auksas ir meilė. Ši reiškinį Tillichui įkūnija mediumas, kurio funkcijas turi daiktai (duona, vynas), gamta (darna), Kristus (auka, meilė, malonė). Daktai, gamtos reiškiniai ir Kristaus istorinė asmenybė – aki-vaizdūs, tačiau jie nurodo (apimdami savyje ir vykdamis pro šalį) kitą realybę, kurioje neįmanoma bet kokia skirtis. Tai vienis: taip Tillichas apreiškimu atsako į pamatinį ontologijos klausimą.

Apreiškimas yra drauge ir *simbolis*. Kas yra mąstytojui simbolis? Skirtingai nuo struktūralistų, kuriems simbolis – ženklas atvejis, Tillichas skiria simbolį ir ženklą. „Ženklas neturi būtino ryšio su tuo, ką ženklina, tuo tarpu simbolis dalyvauja realybėje to, ką jis nurodo“ (14, 239). Taigi simbolis (etimologiškai – sankirta) Tillichui, kaip ir Platonui (idėjos ir medžiagos sankrita), turi ontologinį parametrą. Skirtingai nuo metaforos, kuri tėra grynas perkėlimas be savarakiškos būties (nei aukso, nei meilės medžiai, nei žemės sultys neegzistuoja), simbolis – ir būtis (duona, vynas), ir perkėlimas (Kristaus kūnas, kraujas). Skirtingai nuo sąvokos (subjektas, objektas), simbolis nesiekia išaiškinti, greičiau perkelti, kai perkėlimo objektas nėra aiškus (G. Traklis), todėl tiesos kriterijus čia beprasmis. Simbolis išlieka

atvira prasmų sankirta. Tillichio žodžiais, „jis švytuoja (*oscilates*) tarp priešasties ir substancijos ir peržengia juos abu“ (14, 156). Simbolinį pobūdį jam turi visi dieviškieji apreiškimo aktai: šventumas, ekstazė, stebuklas, agapė, Kristus, *logos* (Dievo žodis). Visi jie turi būti (yra realūs) ir dieviškąjį referentą. Kaip idėjos ir medžiagos, žmogiškosios ir dieviškosios būties, visybės ir perkėlimo sankirtą, simbolių galima pavaizduoti taip:

Kaip žinoma, kryžius – krikščionybės atributas, Jėzaus iš Nazareto mirties įnagis ir Jėzaus Kristaus prisikėlimo simbolis. Anot Tillichio, tai Jėzaus „vienio su Dievu lemtingas išbandymas (*test*)“ (14, 136). Jėzus iš Nazareto – žmogus, tad simboliu mąstytojas teigia žmogaus ir Dievo vienį: kiekvienas „bus išgelbėtas tik Dievo Karalystėje, kuri apima visą ką (*universe*)“ (14, 147). Žmogaus būtis (Jėzus iš Nazareto) susilieja su Dievo, subjektas – su objektu, pažįstantysis – su pažįstamuoju ypatingu būdu – sim-

bolium (kryžius). Todėl kryžius – ir ontologijos dichotomijos įveikos simbolis.

Iškeldamas pamatinį ontologijos klausimą kaip klausiančiojo subjekto ir klausiamojo objekto skirtį, Tillichas pabrėžia pirmojo ypatingą padėtį, kurios neapima techninio proto kompetencija. Pasak mąstytojo, objektas subjektui realus tik tiek, kiek jis reiškiasi. Tai fenomenologinis (Husserlio) požiūris. Laisvės ir dalios skirtis taip pat nėra poliška, kaip tradicinėje metafizikoje. Tillichio nuomone, neproduktyvi ir tiesos bei melo skirtis, kuri trukdo pasiekti „būties gelmę“. Apie būtį ir niekį mąstytojas kalba metaforiškai, tuo panėšėdamas į egzistencijos filosofus (Kierkegaardas). Galiausiai visą savo minties krūvį Tillichas perkelia į tokias iracionalias struktūras kaip šventumas, ekstazė, stebuklas ir meilė, kurie vertintini ne kaip paradoksas, o kaip perkėlimas. Todėl jos lygintinos su metafora. Perkėlimo funkcija turi ir apreiškimas, kuris ir vienija, ir nurodo. Visus dieviškojo apreiškimo aktus Tillichas nagrinėja kaip simbolių, kuriame susikerta žmogiškoji ir dieviškoji būtys. Šiuo vienu filosofas ir teologas atsako į pamatinę ontologijos dichotomiją.

Literatūra

1. Aristotelis. Kategorijos // *Aristotelis. Rinkiniai raštai*. Vilnius: Mintis, 1990.
2. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mintis, 1972.
3. Heidegeris M. Būtis ir laikas // M. Heidegeris. *Rinkiniai raštai*. Vilnius: Mintis, 1992.
4. Heidegger M. *Die Sprache* // Heidegger M. *Unterwegs zur Sprache*. Tübingen, 1959.
5. Heidegeris M. Apie tiesos esmę // Heidegeris M. *Rinkiniai raštai*.
6. Husserl E. *Logische Untersuchungen*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1993. 2 Band. I Teil.
7. Kantas I. *Praktinio proto kritika*. Vilnius: Mintis, 1987.
8. Kierkegaard S. *Baimė ir drebėjimas*. Vilnius: Aidai, 1995.

9. Кун Т. Структура научных революций. Москва: Прогресс, 1975.

10. Локк Д. Опыт о человеческом разуме // Локк Д. Сочинения. Москва: Мысль, 1985.

11. Mickūnas A., Stewart D. *Fenomenologinė filosofija*. Vilnius: Baltos lankos, 1994.

12. Платон. Парменид // Платон. Сочинения. Москва: Мысль, 1970. Т. 2.

13. *Šventasis raštas. Senasis testamentas*. T. 2. Vilnius: Vaga, 1991.

14. Tillich P. *Systematic Theology*. Chicago: The University of Chicago Press, 1967. Vol. 1.

15. Тиллих П. Избранное. Теология культуры. Москва: Юрист, 1995.

16. Trakl G. *Gedichte, Prosa, Briefe*. St. Petersburg: Symposium, 1996.

How P. Tillich answers the fundamental question of ontology

Summary

The fundamental question of ontology emerges as a gap between a subject and an object in "Systematic Theology" of P. Tillich. Tillich opposes to both the tradition of empiricism and the tradition of rationalism. Following epistemic monism of the phenomenology Tillich, as a theologian, is looking for irrational ground of unity. This one is for him not only epistemic but also ontological. Therefore Tillich

is close to philosophy of existence and ontology of Heidegger. The holiness, ecstasy, miracle and love are analysed in the context of language philosophy of latest Heidegger here. Their function is to displace (not to transcend). These acts of the divine revelation become like a symbol. The human being and the divine being in the symbol intersect there. This unity fills the foundation gap of ontology.